

УДК 1:355

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.52.31>

КУЛЬТУРА ПАМ'ЯТІ У СМИСЛОВОМУ ПОЛІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Ірина Севрук, Юлія Соколовська, Наталія Чупрінова

*Національна академія Національної гвардії України,
гуманітарний факультет, кафедра соціально-гуманітарних дисциплін
майдан Захисників України 3, 61001, м. Харків, Україна*

Метою дослідження є аналіз феномену культури пам'яті у сучасних національних контекстах, визначення змісту та основних показників культури пам'яті, що дозволяє виявити проблемні зони у практиках реалізації культури пам'яті у національних силових структурах та запропонувати можливі шляхи формування культури пам'яті як базової складової національно-патріотичного виховання в Україні.

Методологічною основою дослідження слугують підходи, що є універсальними у методології сучасного наукового пізнання: конкретно-історичний, системний та міждисциплінарний, який є домінуючим у «memory studies». Методи, що було використано при проведенні дослідження: філософської рефлексії, аналізу, зокрема порівняльного, аналізу документів, синтезу, моніторингу та спостереження. Контекстом даного дослідження є практики силових структур щодо вшанування героїв, історичних дат та постатей за умов ведення бойових дій на теренах України.

Своєрідність отриманих результатів: 1. Проведено специфікацію поняття «культура пам'яті» через порівняльний аналіз із поняттями «культурна пам'ять» та «історична пам'ять», визначено зміст поняття «культура пам'яті» у її сучасному цивілізованому розумінні. 2. Обґрунтовано, що культура пам'яті, вбираючи як необхідні складові історичну та культурну пам'ять, до їхньої простої сукупності не зводиться. Культура пам'яті проявляється як якість ставлення до минулого, до історичної та культурної пам'яті; розгортається як на раціональному, так і емоційному рівнях; охоплює різноманітні суспільні практики і не зводиться тільки до «традицій вшанування героїв та історичних дат». 3. Доведено, що проблеми культури пам'яті у національних контекстах є традиційно актуальними. Недопущення/долання «пам'ятєвих війн» є необхідною умовою консолідації українського соціуму, що за умов викликів національної безпеки (російської агресії) постає як стратегічне/життєве значуще. 4. Визначено основні виміри культури пам'яті: основа гідності нації, суспільства, людини; елемент державної культурної політики; складова світогляду, підґрунтя самоідентифікації та самовизначення суспільства/людини; певний механізм та алгоритм збереження національної культури та національної ідентичності; дієвий механізм мотивації на військову службу, інструмент успішного рекрутингу. 5. Запропоновано шляхи оптимізації роботи по формуванню культури пам'яті з урахуванням усіх її зазначених вимірів, як складової військово-патріотичного та національно-патріотичного виховання у силових структурах України.

Ключові слова: культура пам'яті, національно-патріотичне виховання, культурна пам'ять, історична пам'ять, пам'ятєві війни, військово-патріотичне виховання, силові структури України.

Постановка проблеми. Культуру пам'яті, як актуальну проблему та нагальне завдання сьогодення, почали усвідомлювати представники і академічної спільноти [1], і національного медіа-простору [2]. Міжнародні організації надають напрацювання транскордонного досвіду культури пам'яті. Зокрема, Фонд Конрада Аденауера (ФКА) в Україні піднімає проблему необхідності сприяння «діалогу з питань історії між різними групами населення з метою налагодження єдиної національної культури пам'яті українців» [3].

Водночас, різноманітні національні практики, пов'язані із «традиціями вшанування героїв та історичних дат», демонструють і значні регіональні розбіжності [3], і, в цілому, саме недостатній рівень сформованості культури пам'яті як цілісної системи в Україні.

Культура пам'яті, зокрема, здатність гідно вшанувати не тільки у ритуалах, а й і у різноманітних соціальних практиках патріотів України, в першу чергу, її захисників – військових та цивільних, минулих часів та сьогодення, – постає як показник цивілізованості українського суспільства. Це вкрай необхідно і суспільству в цілому, як суспільству, що знаходиться у стані війни, і кожному з тих, хто втратив бойових побратимів, рідних та близьких, хто ризикує власним життям, власним здоров'ям заради Майбутнього України.

Аналіз досліджень та публікацій. Тема пам'яті – культурної, історичної, соціальної, національної, колективної, індивідуальної – на сьогодні є однією з найбільш обговорюваних у сучасному теоретичному дискурсі. На сьогодні вже сформовано усталений термін «memory studies», з 2008 року виходить однойменний науковий журнал, наявні й спеціальні дослідницькі центри метою яких є дослідження пам'яті (приміром, центр пам'яті на базі університету Ворвік (Великобританія). Водночас, що стосується культури пам'яті, то маємо зазначити, що на сьогодні лише починають вимальовуватися обриси її теоретичних досліджень (А. Маргаріт, Р. Бернштейн та інші.).

У національному та західному інформаційному просторі широко представлені дослідження історичної та культурної пам'яті. При цьому, наскільки історична пам'ять, починаючи із класичних досліджень XIX ст. (О Конт, Г. Гегель, Ч. Дарвін, Г. Спенсер, В. Дільтей та інші), традиційно привертає увагу фахівців (істориків, філософів, соціологів, політологів тощо), настільки тема культурної пам'яті, постає як достатньо нова. Лише з 90-х років XX ст. після виходу в світ роботи Я. Ассмана «Культурна пам'ять» (1992) розпочалися дослідження західними фахівцями сутності й специфіки культурної пам'яті, механізмів її реалізації (Я. Ассман та А. Ассман, А. Хюссен, П. Нора, Р. Тердіман, С. Стюарт, М. Гірш та інші), чітко визначились і два напрямки у дослідженні культурної пам'яті: історіографічний та культурологічний.

Вітчизняна теоретична думка традиційно з особливою увагою ставиться до історичної пам'яті, вважаючи її дієвим механізмом формування національної свідомості та самосвідомості, самоідентифікації людини та суспільства, про що свідчать чисельні публікації, зокрема, сучасні (Ю. Вільчинський, Т. Горбань, Г. Горак, О. Гнатюк, С. Грабовський, Л. Нагорна, В. Кремень, К. Колесников, В. Ткаченко та інші).

XXI століття позначилось увагою вітчизняних фахівців до феномену культури історичної пам'яті. У 2013 році Інститут політичних і етнонаціональних досліджень І. Ф. Кураса НАН України випустив колективну монографію «Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід», присвячену розглядові ключових теоретичних та практичних проблем формування культури історичної пам'яті в сучасній Україні.

Але, культура пам'яті як така, як специфічний феномен та теоретичний конструкт ретельного науково-теоретичного розгляду ще не набула. Це поняття є вживаним у національному медійному просторі, але інтерпретації цього поняття обмежуються рамками культурної та історичної пам'яті, що суттєво відрізняється від того розуміння культури пам'яті, яке ми знаходимо сьогодні у західній культурній традиції.

Тому **метою дослідження** є визначення змісту та основних складових/показників культури пам'яті, аналіз феномену культури пам'яті у сучасних українських контекстах, виявлення проблемних зон у практиках реалізації культури пам'яті у силових структурах України, визначення можливих шляхів формування культури пам'яті як засадової національно-патріотичного виховання.

Методологічною основою даного дослідження є системний, конкретно-історичний та міждисциплінарний підходи, які є універсальними в методології сучасного наукового пізнання. Міждисциплінарний підхід взагалі є на сьогодні домінантним у «memory studies». При проведенні дослідження автори використовували методи філософської рефлексії, аналізу, зокрема порівняльного, та аналізу документів, синтезу, моніторингу та спостереження. Контекстом даного дослідження є практики силових структур щодо вшанування героїв, історичних дат та постатей за умов ведення бойових дій на теренах України.

Важливе методологічне значення мали ідеї, дотичні проблематиці даного дослідження, сформульовані у фундаментальних працях С. Гантінгтона «Солдат та держава» (1957) та Г. Йонаса «Етика відповідальності» (1979).

Матеріалами дослідження слугують: «Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України», (2022); «Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 рр.»; «Положення про організацію роботи з особовим складом у Національній гвардії України» (від 05.11.2021 № 515); інформаційні ресурси Фонду Конрада Аденауера в Україні.

Виклад матеріалу. Фонд Конрада Аденауера чітко фіксує наявні розбіжності в оцінці громадянами України минулого, зазначаючи що «серйозні історичні та географічні розбіжності обумовили різне сприйняття власного минулого жителями різних регіонів України» [3]. «Проблема відсутності в Україні єдиного ціннісного, понятійного, символічного простору» усвідомлюється вітчизняними фахівцями як один з найбільших ризиків, «найгостріших з-поміж тих, які підтримують стан постійної ідентифікаційної кризи», ігнорування якої «може призвести до ескалації пам'яттєвих війн та поглиблення розколотості символічного простору» [1]. Налагодження єдиної національної культури пам'яті, недопущення «пам'яттєвих війн» визнається як передумова консолідації українського суспільства, забезпечення його безпеки та стабільного розвитку [1; 4].

Культура пам'яті – поняття достатньо нове в національній інтелектуальній традиції. Таке поняття відсутнє у національному філософському дискурсі, не фігурує у «Філософському енциклопедичному словнику» [5]. Представники гуманітарних наук та медіа-простору частіше використовують поняття «культурна пам'ять», «історична пам'ять», «культура історичної пам'яті». Навіть, коли автори анонсують дослідження «культури пам'яті», змістовно йдеться про історичну пам'ять та культуру історичної пам'яті.

Тому вважаємо за необхідне розмежувати поняття «історична пам'ять», «культурна пам'ять» та «культура пам'яті», провести певні термінологічні та змістовні уточнення.

«Історична пам'ять» – теоретичний конструкт, що зазвичай розуміють як сукупність знань, образів, переконань, уявлень про минуле, які відтворюють культурно-історичний досвід певної спільноти. В такий спосіб історична пам'ять стає основою самоідентифікації і даної спільноти в цілому, і окремих її представників. Історична пам'ять як успадкування «минулого досвіду, що опредметнюється у відповідних культурних формах», таких як традиції, пам'ятки, мемуари, свідчення очевидців історичних подій тощо [6] постає як символічний простір, інтерпретації якого можуть бути відмінними. Історична пам'ять «вибудовується у зіткненні політичних та корпоративних інтересів, ідеологічних настанов» [1]. Можливі міфологізації минулого, містифікації, деформації (через суб'єктивізм особистісного сприйняття або свідомі маніпуляції зацікавлених соціальних груп). Тому однією з домінантних проблем історичної пам'яті стає співвідношення істинності, достовірності, правдоподібності.

Культурна пам'ять – це те, що дозволяє ідентифікувати людину як представника тієї чи іншої культури через особливості здійснення нею різноманітних життєвих

практик, особливості мови, поведження, додержання певних традицій тощо. Фундатор дослідження культурної пам'яті Я. Ассман визначає її як «традицію всередині нас», це «тексти, образи і обряди, які загартовувалися протягом поколінь, протягом століть, навіть у деяких випадках тисячоліть повторення, і які формують наше усвідомлення часу та історії, наш погляд на себе і на світ» [7, с. 70]. Важливими є зауваження дослідників проблеми щодо кореляцій між індивідуальною, колективною (комунікативною) та культурною пам'яттю. Хоча індивідуальна пам'ять наповнена автобіографічними спогадами, вона так само як колективна, формується через взаємодії із іншими, отже вона є соціально обумовленою. Водночас, як зазначає А. Ассман, «наші спогади є не лише соціально, але й культурно «вмонтованими» [7, с. 69]. Визначальними у формуванні особистості, процесах самоусвідомлення та самоідентифікації стають культурні контексти, їх зміст: простір та час (їхні формати), мова, традиції, спосіб здійснення різноманітних соціальних практик тощо. Тексти, образи, речі, символи та обряди формують культурну пам'ять і є основою нашої культурної ідентичності. Носіями цих культурних традицій є «зовнішні носії інформації та культурні практики» [7, с. 19], які зберігають мову, образи, голоси і звуки. Отже, доміантним, на думку авторів дослідження, стає коло проблем, пов'язаних із механізми збереження культурної пам'яті, механізмами перетворення колективної (комунікативної) пам'яті на справді культурну пам'ять.

Очевидно, що відмінності історичної та культурної пам'яті полягають у змістовній площині. Якщо історична пам'ять зосереджується на фіксуванні та збереженні історичних подій, фактів, постатей, вона історіографічна, то культурна пам'ять зберігає мову, образи, символи, голоси й звуки, традиції й обряди.

Культура пам'яті в її сучасному розумінні та практиках, які презентує західна традиція, не зводиться до простої сукупності культурної та історичної пам'яті. Вбираючи як необхідні складові історичну та культурну пам'ять, культура пам'яті проявляється як якість ставлення до минулого, до історичної та культурної пам'яті. Вона розгортається як на раціональному, так і емоціональному рівнях, охоплює не тільки «традиції вшанування героїв та історичних дат», а й, в цілому, різноманітні суспільні практики.

Культура пам'яті – це не просто знання історії свого народу, не тільки «традиції пам'яті, ставлення до загиблих та їх ушанування, пов'язані з історією, осмисленням цієї історії, колективними травмами, національною ідентичністю та повагою до самих себе» [2]. Культура пам'яті – це певне ставлення до минулого та сьогодення, сформоване у суспільстві та наявне у людини, повага до минулого та сьогодення, мужність визнати і прийняти не тільки те, чим можна пишатись, а й те, що викликає біль та сором. Це такого гатунку повага/самоповага, яка не викреслює нічого з власного історико-культурного та персонального досвіду. Саме такого гатунку повага стає основою дійсної гідності нації, суспільства, людини.

«Культура пам'яті – це цивілізаційний вимір, частина культурної політики», – міркуючи над відмінностями національної та американської культури пам'яті, зазначає українська журналістка, телеведуча та суспільна діячка Мирослава Борчук [2].

Дійсно, культура пам'яті – це цивілізаційний вимір. Більш того, – як на сьогодні, – то й один з головних показників цивілізованості і людини, і суспільства. Але, що стосується державної культурної політики, частиною якої є/має бути культура пам'яті, то вимушені визнати, що далеко не кожна держава, розробляючи та реалізуючи культурну політику, опікуючись історичною та культурною пам'яттю, дійсно реалізує культуру пам'яті у її сучасному, цивілізованому розумінні.

Культура пам'яті у сучасній демократичній державі полягає у визнанні фактів. Та чи інша подія – культурна, історична – була. Це факт.

Оцінка цих фактів – це вже інтерпретації, які можуть бути відмінними, обумовленими специфічною оптикою політичної/ідеологічної/національної позиції істориків, філософів, суспільних діячів. Тут простір для ідеологічних маніпуляцій, політичних дебатів та інформаційних війн сучасності. Те, що історична пам'ять є джерелом конфліктності сьогодні вже ніким не оспорується. «Коли проблеми «свій/чужий» виводяться на політичний подіум, пошук істини автоматично підмінюється пошуком «правди», а таких «правд» зазвичай буває кілька» [4, с. 11].

Ознакою мисленевої/інтелектуальної/загальної культури, в цілому цивілізованості, є здатність визнавати факти, спиратися на факти, оперувати фактами. Необхідно навчитися. Минуле прийняти як факт, як досвід, з якого варто винести уроки. Саме цією здатністю й вимірюється культура пам'яті в її сучасному цивілізованому форматі.

Якщо культуру розуміти як прояв передусім духовно-творчого життя особи й спільноти (О. Шпенглер), то культуру пам'яті на індивідуальному та колективному (суспільному) рівнях можемо визначити як базовий елемент світогляду, як механізм самоідентифікації та самовизначення суспільства/людини, що уявляє собою складний комплекс знань, уявлень про власне історичну та культурну спадщину, що обумовлює різноманітні життєві практики.

Національна культура, яка на думку вітчизняних філософів, постає як єдиний ціннісний етико-естетичний ґрунт духовного життя спільноти та є «показником зрілості нації і чинником, що гарантує її життєздатність» [5, с. 314], в якості невід'ємної складової містить і культуру пам'яті.

В такому разі, культура пам'яті, – це певний і механізм, і алгоритм збереження національної культури та національної ідентичності.

Класик дослідження військового професіоналізму С. Ганінгтон наголошував на винятковості професії військового. Серед відмінних ознак військової професії С. Ганінгтон, зокрема, називав неможливість оцінити у грошовому еквіваленті професійний внесок військового [8]. І в такому разі, повага до військових, визнання, шана, що віддає/має віддавати суспільство військовим, усвідомлюючи усі ризики та небезпеки, з якими пов'язана ця професія, стають вагомою нематеріальною винагородою, що є важливою для військовиків.

Культура пам'яті в такому разі слугує дієвим механізмом мотивації на військову службу, інструментом успішного рекрутингу. Більш того, для тих, хто вже несе військову службу, культура пам'яті, унеможливаючи знецінення внеску кожного у захист Батьківщини, надаючи певні гарантії «не бути забутим», формує позитивний морально-психологічний фон, сприяє якнайкращому виконанню службово-бойових завдань.

Усі визначені формати розгляду культури пам'яті унаочнюють безпосередній її зв'язок із національно-патріотичним та військово-патріотичним вихованням.

Концепція національно-патріотичного виховання (2022 р.), що визнає військово-патріотичне виховання як домінуючу його складову, особливо з урахуванням умов воєнного стану, пропонує різноманітні заходи по вшануванню героїв, історичних постатей та подій. І військові структури та заклади військової освіти докладають зусиль для реалізації цієї Концепції.

Водночас, практики досить часто демонструють значну їхню невідповідність сучасній філософії культури пам'яті. І це утворює значні ризики як для сучасності, так і для майбуття. Причому з урахуванням чисельних вимірів культури пам'яті.

Висновки та пропозиції. Таким чином, культура пам'яті в її сучасному цивілізованому розумінні має розглядатися у єдності принаймні таких її головних вимірів:

- основа гідності нації, суспільства, людини;
- елемент державної культурної політики;
- складова світогляду, підґрунтя самоідентифікації та самовизначення суспільства/людини;

– певний механізм та алгоритм збереження національної культури та національної ідентичності;

– дієвий механізм мотивації на військову службу, інструмент успішного рекрутингу.

Перспективи подальшого дослідження означеної проблематики вбачаємо у конкретизації основних складових кожного з позначених вимірів у їх практичному значенні для формування культури пам'яті у її сучасному цивілізованому форматі на теренах України.

Враховуючи результати проведеного дослідження вважаємо за доречне внести певні пропозиції, які спрямовані на практичну реалізацію завдань формування культури пам'яті у військово-професійному середовищі, зокрема, курсантському.

По-перше, культура пам'яті у сучасній Україні, незважаючи на всі декларації та заходи щодо декомунізації, й на сьогодні здебільшого реалізується у форматі монометалізму та колективізму. Персональний вимір не приймається до уваги, він відсутній. Водночас, пам'ять потребує занурення у внутрішній світ, спогади. Необхідним є персональний час та особливим чином організований простір, що дозволяє людині приватно пригадати й вшанувати пам'ять загиблих.

Отже, доречним буде у військових частинах та закладах військової освіти врахування та включення екзистенційного виміру у практики вшанування загиблих у війні, забезпечення можливості задоволення потреби людини (військовика, курсанта) персонально прожити/пережити власні спогади, втрати побратимів, близьких та рідних.

По-друге, якщо прийняти до уваги специфіку військово-професійної культури у її сучасному національному форматі, то необхідно визнати наявність ризиків перетворення заходів по формуванню культури пам'яті у ретельно відпрацьовані, але суто формальні ритуали пам'яті. Тому, особливу увагу слід звертати на змістовність культури пам'яті у її цивілізованому форматі. Це означає, що на всіх рівнях військової організації – від інституціонального до персонального, – через освітні програми й заходи необхідно сприяти формуванню здатності приймати минуле й сьогодення як об'єктивну реальність.

По-третє, – в контексті формування культури пам'яті спрямовувати зусилля на формування етики відповідальності як, відповідальності, з одного боку, – перед майбутніми поколіннями за той світ, який сьогодні ми для них створюємо через власні вчинки/моральний вибір, а з іншого, – перед поколіннями минулого, за ті досягнення, ту спадщину, які ми змогли зберегти, та відчуття сорому перед тими та іншими поколіннями, якщо ми цього зробити не змогли.

Українські реалії з чисельними викликами національної безпеки й незалежності унаочнюють значущість здатності визнавати факти Минулого та Сучасності як об'єктивну реальність у всій повноті їхніх проявів, приймати уроки Минулого та Сучасності заради Майбутнього, значущість культури пам'яті.

Список використаної літератури

1. Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід. / Шаповал Ю., Нагорна Л., Бойко О. Київ: ІПЕНД, 2013. 600с. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rcit=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewiyqLPoo8GDaxWxh_0HHTFjDXIQFnoECBQQAQ&url=https%3A%2F%2Fipend.gov.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2018%2F07%2Fculture_of_historical_memory_163.pdf&usg=AOvVaw0nacsPkgu44FW7ei4U9Gxq&opi=89978449
2. Бойчук М. Що таке культура пам'яті. Український тиждень. № 32 (716). 11 серпня 2021. URL: <https://tyzhden.ua/shcho-take-kultura-pam-iati/>
3. Konrad Adenauer Stiftung/ Офіс фонду в Україні. Культура пам'яті. URL: <https://www.kas.de/uk/web/ukraine/erinnerungskultur>

4. Нагорна Л.П. Исторична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. К.: ПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2012. 328 с.
5. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Інститут філософії ім. Г. Сковороди НАН України: Абрис, 2002. 742с.
6. Горак Г. Пам'ять історична. Исторична наука: термінологічний і понятійний довідник: навч. посіб. для студ. вузів. К.: Вища школа, 2002. С. 281.
7. Аляйда Ассман. Форми та трансформації культурної пам'яті /; пер. з нім. К. Дмитренко, Л.Доронічева, О.Юдін. К.: Ніка-Центр, 2012. 440 с.
8. Huntington S. The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations. Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 1957. 560 p.

THE CULTURE OF MEMORY IN THE SEMANTIC FIELD OF NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION

Irina Sevruk, Yulia Sokolovska, Natalia Chuprynova

*National Academy of the National Guard of Ukraine,
Faculty of Humanities, Department of Social Sciences and Humanities
Zakhysnykiv Ukrainy sq., 3, 61001, Kharkiv, Ukraine*

The research purpose is to analyse the phenomenon of culture of memory in contemporary national contexts and to determine the content and main indicators of culture of memory. This will allow identifying blind spots in the practices used to implement the culture of memory in national law enforcement structures and providing new ways to establish the culture of memory as a basic component of national-patriotic education in Ukraine.

The methodological basis of the study rests upon approaches that are referred to as universal in the methodology of contemporary scientific knowledge, i.e. specific historical, systemic, and interdisciplinary approach which is dominant in "memory studies." The methods used in the study are philosophical reflection, analysis, including comparative analysis, document analysis, synthesis, monitoring, and observation. The context of the research is the practices implemented by law enforcement agencies in terms of honouring heroes, important dates and remarkable characters and in the context of hostilities on the territory of Ukraine.

Originality of the research results: 1. The concept of "culture of memory" was specified through a comparative analysis in relation to the concepts of "cultural memory" and "historical memory"; the content of the concept of "culture of memory" was determined in its modern civilized sense. 2. It is proved that the culture of memory, while incorporating historical and cultural memory as necessary components, is not reduced to their simple aggregate. The culture of memory is manifested as a qualitative indicator of attitude to the past, to historical and cultural memory. It unfolds on both rational and emotional levels and encompasses various social practices. The culture of memory is not limited to only "traditions of honouring heroes and historical dates". 3. It is proved that the problems of memory culture in national contexts are traditionally relevant. Preventing/overcoming "memory wars" is a prerequisite for the consolidation of Ukrainian society, which, in the context of challenges to national security imposed by Russian military aggression, is of strategic/vital importance. 4. The main dimensions of the culture of memory were identified: the basis of the dignity of the nation, society, and the individual; an element of state cultural policy; a component of the mind-sets, the basis of self-identification and self-determination of society/individuals; a certain mechanism and algorithm for preserving national culture and national identity; an effective mechanism for motivating people to serve in the military, and a tool for successful recruitment. 5. New ways to optimize the work on establishing a culture of memory (with all its dimensions) as a component of military-patriotic and national-patriotic education in the power structures of Ukraine were proposed.

Key words: culture of memory, national-patriotic education, cultural memory, historical memory, memory wars, military-patriotic education, law enforcement agencies in Ukraine.